

NƏRİMAN NƏRİMANOV HAQQINDA TƏDQIQAT

Filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədovun "Nəriman Nərimanov (həyatı, mühiti və ədəbi-bədii yaradıcılığı)" (Bakı, "Nurlar", 2017) monoqrafiyası çapdan çıxıb. Kitabın elmi redaktoru akademik Mirzə İbrahimov, ön söz müəllifləri akademik Cəmil Quliyev və akademik Kamal Talıbzadədir.

"Monoqrafiyada görkəmli dövlət xadimi, yazıçı və publisist Nəriman Nərimanovun Azərbaycan maarifçi-realist ədəbiyyatın və milli teatrın yaranması və inkişafında xidmətləri, eləcə də aktyorların sənət məktəbi olan səhnə əsərlərinin Zaqafqaziyada, Krimda, Tataristanda və Orta Asiyada tamaşaya qoyulması ilk dəfə tarixi sənədlər, arxiv materialları əsasında araşdırılmışdır. Bu tədqiqat əsəri Nəriman Nərimanovun elmi tərcümeyi-halının yaradılması istiqamətində uğurlu addımdır".

"Nəriman Nərimanov" monoqrafiyası müəllifin "Bir neçə söz" adlı müqəddiməsi ilə açılır. Ön sözdə N.Nərimanovun çoxcəhətli fəaliyyəti, realist və inqilabi-demokratik ədəbiyyatın inkişafında xidmətləri, dram və nəsr əsərləri, ədəbi-tənqidi, elmi-publisist məqalələrinin nəşri, tədqiqatçı ədəbiyyatşünas alimlərin akad. Məmməd Arif, prof. Mir Cəlal, prof. Cəfər Cəfərov, prof. Kamal Talıbzadə, prof. Məsud Vəliyev, prof. Abbas Zamanov, Vəli Məmmədov və b.-nin Nəriman Nərimanov haqqında dəyərli yazıları haqqında fikirləri şərh olunur. Bütün bunlar N.Nərimanovun ədəbi irsinin sosial mahiyyətini, onun ictimai fikir tariximizdəki mövqeyini göstərir.

Kitabın ön sözləri həm prof. Teymur Əhmədovun ədəbi irsinin tədqiqi sahəsində göstərdiyi fədakarlıq və elmi uğurların mühüm nəticəsidir, digər tərəfdən, monoqrafiyanın bütün fəsillərinin elmi-nəzəri və ədəbi-estetik əsaslarını özündə ifadə edib. Monoqrafiya 6 fəsildən ibarət olub N.Nərimanov irsinin bütün yönlərini özündə ehtiva edir.

Birinci fəsil "N.Nərimanovun bədii yaradıcılığının tədqiqi tarixi" adlanır. Müəllif aydınlaşdırıb ki, N.Nərimanovun bədii irsinin tədqiqi tarixi XIX əsrin sonlarına aiddir və ilk təşəbbüs görkəmli ədəbiyyatşünas Firudin bəy Köçərli ilə bağlıdır. O, "Azərbaycan komediyaları" (1895) və "Azərbaycan ədəbiyyatı" (1903) əsərlərində N.Nərimanovdan bəhs etmiş, haqqında rus mətbuatında çıxış etmişdir.

N.Nərimanovun irsi haqqında S.Qorodetski, S.Veltman, A.Bo-

rovski, A.Linin, M.Köprülü kimi müəlliflərlə yanaşı, bəzi xarici ölkə tədqiqatçıları da elmi fikir söyləyiblər.

"Nəriman Nərimanovun həyatı, mühiti, ictimai-siyasi fəaliyyəti" adlı ikinci fəsildə N.Nərimanovun həyatı və fəaliyyəti 1870-1918-ci illər boyunca araşdırılıb. Arxiv sənədləri, mətbuat qaynaqları ilə zəngin əlaqələr professor T.Əhmədovun böyük zəhmətkeşliyini və elmi araşdırma səviyyəsini göstərir. T.Əhmədov faktların düzgünlüyü, etibarlılığına əsaslanaraq N.Nərimanovu oxucuya yüksək elmi-nəzəri və ədəbi-estetik səviyyədə təqdim edib. Bu fəsildə "Novoye obozreniye", "Kaspi", "Tərcüman", "Perevodçik", "İrşad", "Vışka", "Tərbiyyət", "Həblül-mətin", "İzvestiya", "Proletarskaya revolyusiya" kimi mətbuat orqanları, arxivlər və kitablar böyük şəxsiyyətin keçdiyi yolun tarixi-siyasi əhəmiyyətini daha aydın əks etdirir.

Prof. T.Əhmədov N.Nərimanovun dramaturji fəaliyyətini maarifçi-realist ədəbiyyat tarixində yeni mərhələ hesab edir və monoqrafiyanın üçüncü fəsilində N.Nərimanov dramaturgiyasının mövzu və sənətkarlığını elmi-ədəbi mühitə əhatəli çatdırıb. Bu baxımdan "Nadanlıq", "Dilin belası", "Bahadır və Sona", "Nadir şah" pyesləri hərtərəfli təhlil-tədqiqat predmeti olub. Biz tədqiqat boyu mənbələrlə, qaynaqlarla, problemin öyrənilməsinin ədəbi-tarixi şəraiti, mövzunu yetirən sosial-mədəni mühitlə, əsərlərin ideya-məzmunu və məfkurə istiqaməti, onların sosial-tərbiyəvi əhəmiyyəti və haqqında aparılmış tədqiqat işlərinin səviyyəsi ilə tanış oluruq. Prof. T.Əhmədov elmi-nəzəri təhlillərini bütün səviyyələrdə elmi-tədqiqat mənbələri, qaynaqları əsasında aparıb. Alimin istifadə etdiyi elmi qaynaqlar çox mötəbərdir, bir çox halda Bakı, Tiflis, Kazan, Peterburq, Həştərxan və başqa məkanlardakı arxiv sənədləri və mətbuatına istinad edib. T.Əhmədov faktları tutuşdurub və onların dürüstlüyünə kifayət qədər diqqət edib. T.Əhmədov vicdanlı alim səriştəsi ilə hər şeyi dəqiq, N.Nərimanov dramaturgiyasının yerini, tarixi-ədəbi əhəmiyyətini

dürüst göstərib. Tədqiqatçının əldə etdiyi mühüm elmi nəticələr gələcək tədqiqatlar üçün problem-mövzular müəyyənləşdirir.

Prof. T.Əhmədov üçüncü fəslə 2 bölməyə: birini N.Nərimanovun dramaturgiyasına, o birini isə nəsrinə ayırıb. O, nəsrin təhlil predmeti üçün "Bahadır və Sona", habelə "Pir", "Bir kəndin sərgüzəşti" əsərlərini götürüb. T.Əhmədov "Bahadır və Sona" romanını milli bədii nəsrimizdə ictimai roman adlandırır. "Pir", "Bir kəndin sərgüzəşti" əsərlərini isə dini fanatizm və nadanlıq tənqid edən maarifçi-realist nəsr nümunələri kimi qiymətləndirir.

Ədəbiyyatşünas-alim tədqiqatlarında nə qədər öz fərdiyyəti ilədirsə, bir o qədər də mənbəlidir, arxivlər, sənədlər, mətbuat yazılan və ədəbi-tənqidi araşdırmalar yardımçısıdır. Elmi-nəzəri fikir tarixinə diqqət yetirmək professor T.Əhmədovun tədqiqatlarının vacib şərtidir. Təsədüfi deyil ki, o, XIX-XX əsrlərə aid qiymətli ədəbi oçerklərin müəllifi olub, hər bir ədəbi şəxsiyyəti onların bədii dünyagörüşü baxımından qiymətləndirib.

Onu da qeyd edək ki, T.Əhmədov çapa təqdim olunan "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin V cildi üçün "Nəriman Nərimanov" oçerkinin müəllifidir.

T.Əhmədov monoqrafiyanın beşinci fəslini "N.Nərimanovun ədəbi-nəzəri görüşlərinə" həsr edib. Bu fəsildə inqilab və mədəniyyət xadiminin ədəbiyyat, publisistika, mətbuat və teatr haqqında görüşlərinin əsasları ümumiləşdirilib, demokratik-maarifçi tənqid, inqilabi publisistika, qabaqcıl dünya ədəbiyyatı, xalqilik və realizm məsələləri təhlil predmeti olub.

Monoqrafiyada N.Nərimanovun publisistikasına da geniş yer ayrılıb. Ədibin bədii-siyasi publisistikasının əsasında maarifçi fikir və düşüncə, habelə, inqilabi-demokratik məfkurə dayanıb. Professor T.Əhmədov N.Nərimanov publisistikasının təşəkkül və təkamülünü izləyib, onun mövzu və ideya-məzmununu mənbələr əsasında izah və şərh edib, "Həyat", "İnqilab və mədəniyyət", "Bürhani-tərəqqi", "Pri-kaspiyski kray", "İqbal", "Astraxanski kray", "Bəsirət", "Açıq söz", "Yeni iqbal", "Hümmət", "Füqəra füyuzatı" və başqa mətbuat orqanları ilə əməkdaşlığını, yazışmalarını, birlik, millət, vətən, inqilab, azadlıq ideyalarını, ana dili, İran, Türkiyə, Rusiya məsə-

ləsini qabardıb, dövrün romantik və realist ədiblərinin fikir aləmini analiz edib, qənaətlərini ümumiləşdirib.

N.Nərimanov teatr mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsidir. Onun milli teatrın inkişafında tarixi xidmətləri olub. Prof. T.Əhmədov monoqrafiyada N.Nərimanov və teatr mövzusunə geniş yer ayırıb. Bu baxımdan, "Nəriman Nərimanov və teatr mədəniyyəti" adlı dördüncü fəsil geniş və əhatəlidir. Bu fəsildə T.Əhmədov milli teatrın inkişaf mərhələlərini diqqətdə saxlayıb, bu sahədə N.Nərimanovun xidmətlərinə xüsusi yer verib.

N.Nərimanov xalqın gözünü açmaq üçün teatra məbəd kimi baxıb, ilk truppaların (Həbibbəy Mahmudbəyov, Nəcəfqulu Vəliyev, S.M.Qənizadə, N.Vəzirov, H.Zərdabinin truppaları) işini qiymətləndirib, özü tamaşalarda oynayıb, pyeslərini tamaşaya qoydurub, teatrın tarixindən, şəxsiyyətlərindən yazıb, Azərbaycan və rus yazıçılarının səhnə əsərlərinə dəyər verib. N.Nərimanov "Tənqid və təbliğ" teatrı, Tiflis ədəbi mühiti, Tiflis-Azərbaycan teatrı ilə yaxın əlaqələr saxlayıb, H.Sarabski və Cahangir Zeynalovla görüşüb. Bu fəsildə A.M.Şərifzadə, Sidiq Ruhulla, Mustafa Mərdanov, Möhsün Sənanı və N.Nərimanov dramaturgiyası, habelə, N.Nərimanov və tatar teatrı məsələsinə geniş yer verilib.

Ədəbiyyatşünas-alim T.Əhmədov N.Nərimanov haqqında 4 fundamental monoqrafiya, say-sız-hesabsız kitab və məqalənin müəllifidir. O, gənclik illərindən N.Nərimanov irsinə könül verib, yeni cığır açır, tədqiqatçıların yoluna işıq tutub, Ədəbiyyat İnstitutunda başlanan ənənəni qədirşünaslıqla davam etdirir.

Biz filoloji fikrimizin görkəmli nümayəndəsi, XIX-XX əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının layiqli araşdırıcısı, N.Nərimanov irsinin əvəzsiz tədqiqatçısı, milli mətbuatımızın fədakar nümayəndəsi, ziyalı-şəxsiyyət, Azərbaycan gəncliyinin xeyirxahı, müəllimi-miz, professor Teymur Əkbər oğlu Əhmədovu say-seçmə kitablarına görə ürəkdən təbrik edir, ona möhkəm cansağlığı və yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Əlizadə ƏSGƏRLİ,
AMEA Nizami Gəncəvi
adına Ədəbiyyat İnstitutunun
direktor müavini,
filologiya üzrə elmlər doktoru.